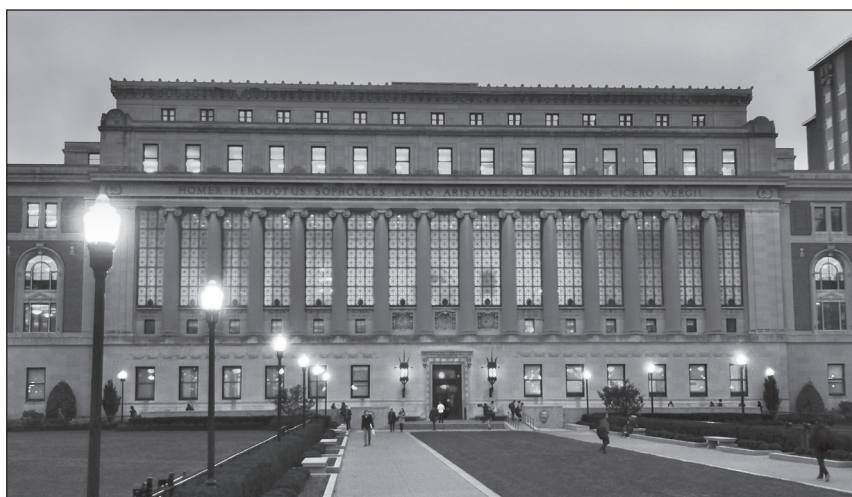

Rapali Vivien

Levéltári kutatóút az USA-ban

2018 őszén egy kutatóút keretében doktori disszertációm témájához¹ gyűjtöttem könyvtári és levéltári anyagokat az Egyesült Államokban. A közel két hónapos út elsődleges célja az amerikai szakirodalom és a Smith Jeremiás ösztöndíjasok által felkeresett felsőoktatási intézmények, ösztöndíjasokra vonatkozó iratanyagának feltérképezése, összegyűjtése és digitális másolatban történő hazahozatala volt. A másolatok elsősorban a kutatásomhoz készültek, így az összegyűjtött anyag publikációk formájában hasznosul. A magyar tudományos-kulturális örökség gyarapításaként azonban a jövőben szeretnék létrehozni egy olyan digitális adatbázist, amely az Egyesült Államokban 1918–1956 között tevékenkedő magyar származású, műszaki, tudományos szakemberek adatait gyűjti. Ennek a törekvésnek a Smith Jeremiás ösztöndíjasokról készült, ingyenesen hozzáférhető, online adatbázis lesz az első eleme.

1. Egyetemi könyvtár, Columbia University.
Az épület 6. emeletén található a Rare Book & Manuscript Library (A szerző felvétele)

¹ A disszertációmban a két világháború közötti időszakban működő, posztgraduális mérnöki ösztöndíjakat nyújtó Smith Jeremiás Ösztöndíjalapítvány és kedvezményezettjeinek történetével foglalkozom.

A kutatóút két fontos részből állt, egyrészt egy több mint kéthetes könyvtári szakirodalomgyűjtésből, amely a New York Public Library-ben (továbbiakban NYPL) valósult meg², másrészt pedig az egyetemi levéltárak Smith Jeremiás ösztöndíjasokra vonatkozó iratanyagainak összegyűjtéséből. Az ott töltött hetek alatt számos intézménnyel vettem fel a kapcsolatot, több helyszínt pedig személyesen is felkerestem.³ Elsőként a NYPL-ban kezdtem meg a kutatást.

A tervezett látogatás előtt a könyvtár gyűjteményének megismeréséhez nagy segítséget nyújtott az intézet honlapján elérhető gyűjteményi adatbázis. Külföldi kutatóként érdemes előre felvenni a kapcsolatot a NYPL kutatószolgálatával⁴, lehetőleg még az utazás megkezdése előtt. A személyes megjelenés után a referens a kutatót regisztrálja, amelyhez egy formanyomtatvány kitöltése – letölthető a könyvtár honlapjáról –, egy fényképes igazolvány és egy állandó lakcímet igazoló irat szükséges. Magyar állampolgársággal rendelkező kutató esetében érdemes személyazonosításra alkalmas dokumentumként útlevelet és vízumot vagy ESTA⁵ igazolást bemutatni. Az olvasójegy igénylése ingyenes, három hónapig érvényes, de folyamatosan hosszabbítható. A NYPL állományának nagy részét raktárban őrzik, vagyis az olvasótermekben csak a legszükségesebb és az adott tudományterülethez tartozó legalapvetőbb kiadványok, általában kézikönyvek találhatók. Minden más esetben a kutatónak igénybe kell vennie a könyvtár raktári szolgáltatását. Mivel a NYPL-nek városszerte négy kutatóközpontja és több mint nyolcvan könyvtári épülete van, ezért a legtöbb könyv esetében ingyenesen lehet könyvtárközi átszállítást kérni, a kikérő által megjelölt tetszőleges épületbe és olvasóterembe. Átkérés esetén a várakozási idő általában 1–3 nap. Ez alól kivételt jelentenek a ritka kiadványok, a levéltári és kéziratári dokumentumok, amelyek csak az őrzési helyükön kutathatók.⁶ Ezek többsége általában a Stephen A. Schwarzman főépületben vagy a Harlemben található Schomburg Centerben hozzáférhetőek.

² A New York Public Library-ben töltött 14 napos kutatás a Tempus Közalapítvány által finanszírozott *Campus Mundi rövid tanulmányút* ösztöndíjprogram keretében zajlott.

³ A meglátogatott intézmények: a New York Public Library, a Columbia University Rare Book and Manuscript Library és a Pennsylvania State University Eberly Family Special Collections Library. Mindezek mellett az alábbi intézményekkel vettem fel a kapcsolatot: Harvard University Archives, Massachusetts Institute of Technology Institute Archives and Special Collections, University of Minnesota Archives, University of Illinois Archives, Purdue University Archives and Special Collections, University of Nebraska–Lincoln Archives and Special Collection, Princeton University Archives, Lehigh University Special Collections, Berkeley University Library, University of Michigan Bentley Historical Library, California Institute of Technology Archives, Iowa State University Special Collections and University Archives, Ohio State University Archives and Special Collections, Rensselaer Polytechnic Institute Archives and Special Collections.

⁴ New York Public Library, General Research Division. <https://www.nypl.org/locations/divisions/general-research-division>

⁵ Electronic System for Travel Authorization. Magyarország része a vízummentességi programnak, amely lehetővé teszi a magyar állampolgárok számára, hogy vízum nélkül, beutazási engedéllyel utazhassanak az Egyesült Államokba.

⁶ New York Public Library, Manuscripts and Archives Division.

A könyvek raktári kikérése – őrzési helyüktől függően – digitálisan vagy papír alapon működik. A regisztráció során az olvasójegyhez egy saját felhasználói fiókot is kapunk, amelyet az intézet honlapjáról tudunk elérni. A felhasználói profilunkkal digitálisan is tudunk a raktárból anyagot kikérni, ám nem árt tudni, hogy a főépület raktárában őrzött kiadványok esetében csak személyesen, papír alapon tudjuk elindítani a kérelmet. A felhasználói fiók a távolsági raktári kikérés lehetősége mellett más előnyökkel is jár: 821 nemzetközi adatbázis teljes állománya⁷ érhető el vele, így például a bölcsész- és társadalomtudományok magas színvonalú kiadványainak gyűjtésére specializálódott Projekt Muse⁸ is. Az olvasójeggyel elérhető továbbá a könyvtár 10 873 gyűjteményéből álló kézirat- és levéltári részlegének online repertórium,⁹ a The Miriam and Ira D. Wallach művészeti részleg online gyűjteménye,¹⁰ valamint a könyvtár állományának közel 800 000 tételből álló digitális adatbázisa.¹¹

A hungarika kutatások szempontjából elsősorban az intézmény levéltári gyűjteménye fontos. Bár a magyar vonatkozású anyagoknak külön gyűjteménye nincs, a kulcsszavas keresőrendszernek köszönhetően minden iratanyagra rá lehet keresni a Kézirat- és Levéltári Adatbázisban. A Manuscript and Archives Division elsősorban a New York városához köthető iratanyagok gyűjtésével foglalkozik, így a 159 gyűjteményi találat túlnyomó többsége a városhoz kapcsolódó magyar személyekre, szervezetekre vonatkozik, valamint a jelentős new york-i magyar zenei élet eseményeit rögzítő iratokat tartalmazza. Közülük kifejezetten érdekesek a híres író, Molnár Ferenc¹², Darvas Lili színésznő¹³, Koppányi Tivadar farmakológus¹⁴, Vámbéry Ármin orientalista,¹⁵ Schwimmer Rózsa¹⁶ és Raphael Patai¹⁷ iratai.

⁷ <https://www.nypl.org/collections/articles-databases>

⁸ <https://muse.jhu.edu/>. A több mint húsz éve működő nemzetközi adatbázis elsődleges célja, hogy világszerte gyűjtse és felhasználói jogosultság ellenében, hozzáférhetővé tegye a programban résztvevő egyetemek és tudományos társaságok által megjelent, elsősorban a bölcsészettudományok és a társadalomtudományok körébe tartozó kiadványokat. Jelenleg több mint 674 folyóirat és 125 kiadó közel 50 000 kiadványát tartalmazza.

⁹ New York Public Library, Manuscripts and Archives Division. <http://archives.nypl.org/>

¹⁰ The Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs. <http://wallachprintsandphotos.nypl.org/>

¹¹ <https://digitalcollections.nypl.org/>

¹² Ferenc Molnár papers 1927–1952. <http://archives.nypl.org/the/21724>

¹³ Lili Darvas papers 1913–1974. <http://archives.nypl.org/the/18847>

¹⁴ Theodore Koppányi papers 1910–1930. <http://archives.nypl.org/mss/6306>

¹⁵ Vámbéry Ármin 1888–1922. <http://archives.nypl.org/mss/3121>. Ld. Miklós, Sárközy: Newly discovered Vámbéry documents from the USA – A preliminary report. Archivum Ottomanicum, 2014. 31. évf. 61–78.

¹⁶ Schwimmer family papers 1837–1976. <http://archives.nypl.org/mss/17921>. Ld. Czeferner Dóra: A New York-i Schwimmer Rózsa-hagyaték jelentősége. Levéltári Közlemények, 2017. 1. sz. 157–169.

¹⁷ Raphael Patai papers 1937–1995. <http://archives.nypl.org/mss/2349>

Utam másik részében egyetemi levéltárak gyűjteményeiben kutattam;¹⁸ e kutató-sok azonban jóval specifikusabb témaköröket érintettek. Elsősorban a Smith Jeremiás ösztöndíjasok magániratait kerestem, minden olyan dokumentumot, amely az amerikai ösztöndíjas időszakuk alatt és/vagy után keletkezett. Bizonyos ösztöndíjasok esetében – amennyiben az illető az Egyesült Államokban telepedett le, esetleg amerikai felsőoktatási intézményben kapott állást – későbbi iratanyagokat is kerestem: levelezéseket, fényképeket, szabadalmakat, tervezeteket, újságcikkeket. Feltérképezve a keresett személyek kapcsolati hálóját, az ösztöndíjasokat vendégül látó intézmények professzorainak iratait is átnéztem. Ezen elvek mentén a levéltári kutatás nem konkrét iratsomók kikérésével, hanem személyközpontú kereséssel indult. Ez a módszer remekül illeszkedett az amerikai levéltári kutatások metódusába, hiszen a digitalizált repertóriumokban mindenhol lehetséges a személyneves és a kulcsszavas keresés.

A kint működő egyetemi könyvtárak, kéziratárak és levéltárak anyagainak napjainkban is tartó digitalizálása évtizedekre tekint vissza, ennek köszönhetően mára tekintélyes mennyiségű kép-, videó-, hanganyag és írásos dokumentum érhető el és kutatható online is. Amennyiben a keresett információra nincs találat a digitális adatbázisban, úgy az egyes intézmények kutatószolgálatai örömmel és meglepő gyorsasággal segítenek a felkutatásában.

Az amerikai levéltári kutatások feltételrendszere és a kutatás módszere különbözik a hazai gyakorlat többségétől. A több ezer mérföldes távolságoknak és a nagymértékű digitalizációnak köszönhetően a levéltári anyagok kikérése szinte mindenhol kizárólag digitálisan történik. Az egyetemi levéltárak – az állami és magánfinanszírozású intézmények egyaránt – általában az AEON Request System-et vagy a CLIO-t alkalmazzák a levéltári kérések kezelésére és a reprográfiai másolatok megrendelésére, de a menedzsment funkció betöltése mellett, a kezelőprogramok gyakran az intézet repertóriumaként is funkcionálnak. Mindkettő hasonlít a Magyar Nemzeti Levéltár és Budapest Főváros Levéltára elektronikus és digitalizált levéltári anyagát gyűjtő Elektronikus Levéltári Portálhoz. Utóbbi esetében a regisztrációnál a kutatónak hitelesítenie kell a fiókját mielőtt használná a Portált, ugyanakkor ehhez lehetősége van ügyfélkapus azonosítójának használatára is. Az AEON vagy CLIO rendszerbe azonban ingyenesen, különösebb engedély nélkül, pusztán egy email-címes regisztrációval is be lehet jelentkezni.

Míg itthon szükséges a kutatási kérelem és/vagy támogatói nyilatkozat felmutatása, addig az Egyesült Államokban általában elegendő az adott intézet kezelőrendszerébe történő regisztráció, valamint személyes megjelenés alkalmával egy fényképes igazol-

¹⁸ Jelen tanulmány tapasztalatait jól kiegészítik Batalka Krisztina hasonló témájú, *Kutatás brit és észak-amerikai egyetemi levéltárakban* címmel a Magyar Levéltári Portálon megtalálható cikkét. http://mlp.archivportal.hu/media/uploads/MLP_Tanulmanyok/batalka_krisztina_brit_amerikai_leveltarak.pdf (A letöltés ideje: 2019. február 28.)

vány bemutatása. Utóbbi elsősorban az egyetem területére való belépés indokolja, mivel a levéltárak az egyetemi campusokon találhatóak, amelyek épületeiben csak engedéllyel lehet tartózkodni. Az iratanyag kikérését és a reprográfiai másolatok megrendelését illetően valamennyi, általam felkeresett intézményben ugyanaz az eljárási protokoll zajlott le: az előzetes egyeztetést a menedzsment programban történő regisztráció, majd az online kikérés követte.

Személyes megjelenés esetén a megrendelt iratok a kutatóteremben várják a kutatót. Az Egyesült Államokban térítés és különösebb engedély nélkül, tetszőleges mennyiségben lehet fényképeket készíteni a dokumentumokról, személyes használatra. Ugyanígy ingyenesen lehet igénybe venni a levéltárak szkennereit is.¹⁹ A felhasználás módját és az iratok megjelentetését ellenben igen komolyan ellenőrzik. Az egyes intézmények honlapján részletesen foglalkoznak a szerzői jogvédelemmel, amelynek legmagasabb szintű jogszabályi kerete a szövetségi szerzői jogi törvény, amelyet számos egyéb, akár állami vagy helyi szintű jogforrás egészít ki. Éppen ezért fontos, hogy az adott intézmény honlapján – többnyire nagy részletességgel – közzétett szerzői jogi útmutató tartalmával mindig tisztában legyünk. Nem árt az sem, ha előre tájékoztatjuk az intézményt, hogy mely általunk megtekintett, esetleg másolt iratanyagra hol és mikor fogunk hivatkozni. A felvételek publikálása pedig, intézményi díjszabástól függően térítés és engedély ellenében lehetséges.

Amennyiben a kutató személyesen nem tud megjelenni a levéltárban, úgy térítés ellenében, olykor akár térítésmentesen, digitális vagy postai úton kapja meg a megrendelt másolatokat. Ilyen esetekben az eljárás menete és a díjazás teljes mértékben intézményfüggő. A szolgáltatás igénybevétele előtt a levéltáros készségesen és igen részletesen tájékoztat mind az iratok tartalmáról, mind az árakról. A kaliforniai magánegyetem, a California Institute of Technology levéltára, amely többek között a világhírű magyar gépészmérnök, Kármán Tódor levelezését²⁰ is őrzi, elektronikus úton történő reprográfiamásolat-rendelés esetén \$ 0.45/oldal díjat számol fel. Az iratokat PDF formátumban, elektronikus úton juttatják el a megrendelőnek. Ezzel ellentétben az alapítványi fenntartású, szintén magánegyetemként működő Rensselaer Polytechnic Institute levéltára iratait ingyenesen is elküldi, ám az anyagok bármilyen jellegű megjelentetéséhez szerződéskötésére kötelezi a kutatót.

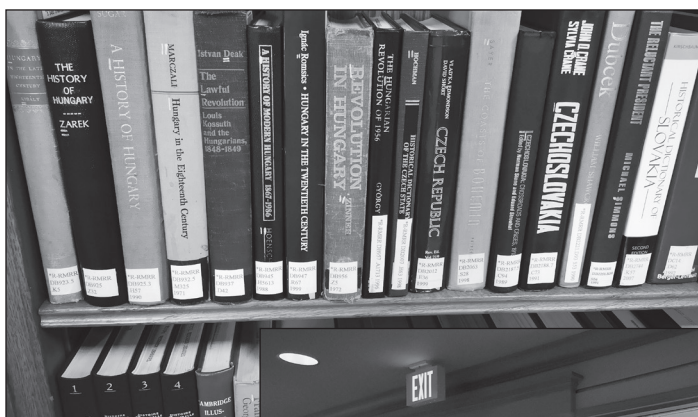
A jövőbeli hungarika-kutatások szempontjából számos, eddig kiaknázatlan lehetőséget rejt mind a NYPL levéltára, mind az országban működő egyetemi levéltárak. Míg előbbi a városhoz kapcsolódó magyar vonatkozású anyagok gyűjtőhelye, és a prominens emigráns magyarok hagyatékának őrzője, addig utóbbiak sok olyan magyar származású tudományos szakemberről rendelkeznek forrásokkal, amelyek itthon még ismeretlenek. Az amerikai-magyar egyetemi oktatók vagy azok leszá-

¹⁹ A digitális másolatok mennyiségi korlátozása intézményfüggő.

²⁰ Papers of Theodore von Kármán, 1871–1963. https://collections.archives.caltech.edu/repositories/2/digital_objects/123

mazottai ti. gyakran az adott intézménynek ajánlották fel az elhunyt személy hagyatékának őrzési vagy tulajdonjogát. Szélesebb perspektívában vizsgálva: a műszaki értelmiség hagyatékán kívül, sok olyan emigráns magyar iratait őrzik a tengerentúli egyetemi levéltárak, amelyek alig vagy egyáltalán nem ismertek itthon. Fontos lenne, hogy ezekről egy átgondolt, koncepciózus felmérés és kataszter készüljön a további kutatások elősegítése érdekében. A feltárt iratanyagok digitális másolatainak hazai közgyűjteménybe való elhelyezése további nehézséget jelentene azonban, ugyanis az amerikai gördülékeny, gyors és hatékony intézményi működés ellenére ez egy meglehetősen hosszadalmas és gyakran tökeigényes folyamatnak ígérkezne.²¹

2. A The New York Public Library magyar vonatkozású gyűjteményének egy része a The Rose Main Reading Room-ban (A szerző felvétele)

3. Penn State Eberly Family Special Collections Library kutatóterme (A szerző felvétele)

²¹ A témában – a források felkutatásának fontosságára felhívva a figyelmet – James P. Niessen, a Rutgers University (New Brunswick, NY, USA) professzora több ízben is publikált, illetve előadást is tartott a Magyar Levéltárosok Egyesületének 2013. évi vándorgyűlésén. – a szerk.